

Walter Lorenz

Történelemformálás:

emlékezet és kortárs szakmai gyakorlat

Korunkat valószínűleg egyetlen, lényegbevágó kérdéseket felvető jelenséggel lehetne jellemezni, ez pedig a dezorientáltság. Nem arról van szó, hogy hiány mutatkozna a tanácsadás, az állásfoglalások, az ideológiák területén, s ez okozna irányvesztést. Ellenkezőleg: úgy tűnik, hogy ez azoknak a kereteknek a túltengését és azoknak az állásfoglalásoknak a túlburjánzását jelenti, melyek között a lehetőségek globális „szupermarketjében” választanunk kell. Mondhatnánk úgy is, hogy a tényleges probléma, a dezorientáltság tulajdonképpen kiváltó oka a túltengő kínálat, az ajánlatok mindent elsőpró áradatában való tájékozódáshoz eligazítást nyújtó kalauz hiánya, vagyis azé a kereté, melynek funkciója a szerkezeti elemek egységbe foglalása. Minden álláspont, melyet képesek lennénk elfogadni, és – ennek megfelelően – szociális szakmánk gyakorlatában szinte minden módszer, mely a kínálatból való választásra vonatkozik, egyaránt érvényesnek, egyformán odaillőnek tűnik – ennél fogva megválasztásuk ugyancsak ízlés dolga. Állandóan a lehetőségek tengerén „hányódunk”, iránytű, irányérzék nélkül, anélkül, hogy tudnánk, honnan jöttünk, és hová akarunk eljutni. Filozófiai szempontból a dolgok illetén állását úgy jellemezhetnénk, mint posztmodern közönyt – ezt az árat kell fizetnünk azoknak a „nagy narratív műveknek” a degradáló bírálatáért, melyek abban a korszakban domináltak, amikor saját generációm tagjainak többsége szakmai tudását megszerezte, és amikor a módszertani iskolák között „gladiatori harcok” dúltak. Mintha azoknak a különbségeknek a túltengése, amelyekkel foglalkoznunk kell, a „széttöredezett jelentés” széthulló darabjai, melyek épp

most hasadnak atomi részecskéikre, azoknak az egyéneknek „saját méretre szabott” választásaiként, akik visszazuhantak pusztá individualizmusukba, csak egyetlen utat hagynának a helyzet megoldásához: a teljes közönyt. Ennek a dezorientáltságnak része a történelemhez fűződő feszültségekkel és zavarral terhes kapcsolat, az a helytelen történelemfelfogás, amelyet szándékomban áll feltárni és legyőzni.

Történelmi szempontból a dezorientáltságnak ez az érzete egybevág a világrendszerünkben bekövetkező alapvető változással, egy olyan eseménnyel, aminek még a gondolatát is üres utópiaként vetette el a háború utáni nemzedékhez tartozó emberek többsége, bizonytalannal nem is remélve, hogy valaha tanúja lehet. Ez az esemény pedig a „Berlini Fal leomlása”, mellyel együtt véget ért a hidegháborús korszak, valamint a Kelet-Nyugati megosztottság időszaka – mely pedig azelőtt mindkét megosztott fél gondolatvilágában olyannyira mélyen meghatározó, „parancsoló” volt. A két egymással szembenálló rendszer között 1989-ig fennálló minden különbség ellenére, a két blokkot egyesítette a mélyen gyökerező versenyszellem, mely azt jelentette, hogy bármely hitrendszerrel, vagy ideológiai-politikai ill. gazdasági renddel azonosult valaki, az adott gondolkodásmódhoz fűződő elkötelezettsége lényeges és egyértelmű volt. Fontos volt állást foglalni, és ennél fogva történelmi folyamatok értelmezésével kapcsolatos kutatásokat végezni, melyekre mindkét oldal elkötelezte magát, és értelmezéseivel előre vetítette a jövőt. Nem véletlen, hogy az 1989-ben történetekre adott első reakciók között hangzott el az Egyesült Államok politikai közgazdászának, Francis Fukuyamának az eseményeket összefoglaló kijelentése, mely szerint „véget ért a történelem”. Miközben elemzésének számos bírálója akadt, a történelem pedig jellegénél fogva nyilvánvalóan tovább folytatódik, és menetét, eseményeit lejegyzik, mégis van ebben a provokatív kijelentésben valami, ami a dolog elevenére tapint, és

felkavar. A folytonosság elvesztésére céloz, az általunk megtapasztalt otthontalanságra, azoknak a históriáknak a szétforgácsolódására, amelyekben rá kell lelnünk saját utunkra, amit mégis inkább választunk, mint valamiféle olyan globális, meghatározó értelem irányítását, amely körülkerít bennünket. 1989 nem annyira a történelem végét jelezte, mint a történelem jelentésének, értelmének a válságát. Mindannyiunkat veszélyeztet a folytonosság érzetének elvesztése, ami az új kezdetek előfeltétele. Miként is lehetne ezt jobban szemléltetni, mint annak az Irena Sendlernek a példáján, aki előtt ezen a kongresszusi évfordulón tisztelgünk hihetetlen bátorságáért és odaadásáért, amellyel a gyilkos náci megszállók elől zsidó gyermekeket mentett meg, s aki igazán figyelemreméltó szakmai gondossággal elrejtette és megőrizte ezeknek a gyermekeknek a számára az identitásukat hordozó tárgyaikat (befőttesüvegekben elásva dokumentumokat, fotókat stb.), abban a reményben, hogy egy napon majd segít nekik utat találni saját személyes történetükhöz. Ez olyan szakmai munka és a feladatra vonatkozó paradigma, mellyel a szociális munka szervezeti fejlesztésében mindnyájan találkozunk.

Ebben az összefüggésben és a bizonytalanságnak ezzel az érzetével ünnepeljük most saját szakmatörténeti évfordulónkat, és az IFSW 60. évére emlékezünk. Fontos tehát, hogy ne csak felidézzük a múltat, ne csak emlékezzünk, történeteket meséljünk, és bizonygassuk, hogy ez a gyűlés egy újabb történelmi mérföldkövé válik a jövő nemzedék számára (úgy téve, mintha a történelemhez fűződő kapcsolatunkban törés eddig még nem fordult volna elő). Úgy gondolom, hogy ezt az alkalmat arra is fel kéne használnunk, hogy mélyebbre ássunk, kérdéseket tegyünk föl magunknak arról, hogy mely értelmes célból, milyen jelentéssel és szándékkal, mely gondolati keretek között közelítjük meg saját történelmünk kérdéseit – nem annyira azért, hogy megismerjük saját helyünket és pontosabban betájoljuk magunkat a jelentőségteljes és

tiszteletreméltó szakma nagy térképén, hanem ellenkezőleg, azt szeretném javasolni, hogy kérdezzünk rá ezekre a „természetesnek vett” kontinuitásokra. Kevésbé hasznos számunkra, ha nagy, boldog családként ünnepeljük szakmánkat, mely állandóan és harmonikusan gyarapszik, mint ha felfigyelünk arra a hihetetlen változatosságra, mely szakmánkat jellemzi, és szembeszállunk az ellentmondásokkal, a diszkontinuitás és a diszharmónia jelenségeivel, melyek szintén történetünk részét képezik. Szakmánk területén mindezidáig túlon túl kevés komoly történeti kutatómunka folyt – ezt a problémát most néhány nagyon aktív kutatási hálózat igyekszik orvosolni.

Mintha túlságosan zavarban lennénk attól, hogy történetünket komolyan tanulmányozzuk, félnénk olyan dolgoktól, amikre esetleg rábukkanhatunk, s mintha túlságosan igyekeznénk távol tartani magunkat a professzionális kezdetektől, a szakma első próbálkozásaitól. Csak akkor remélhetjük, hogy ebben a zavarba ejtő változatosságban rátalálunk a dolgok igazi jelentésére, s helyünket a bennünket összefűző történeteknek ebben a sokféleségében meghatározzuk, ha széles látókörű, elfogulatlan kutató munkára kötelezzük el magunkat. A diszkontinuitásokat nagyon komolyan kell vennünk, mivel a történelemhez fűződő kapcsolatunk és a történelemre vonatkozó felfogásunk tisztázása közben határozzuk meg azt az utat, mely a történelmi valóság megértéséhez, értelmezéséhez vezet. Ennek a kérdésnek a vizsgálatánál nem kevesebb forog kockán, mint annak tisztázása, hogy mit képvisel a szociális munka – nem szimbolikusan, hanem gyakorlati szempontból, a módszerei révén. Miközben történetünkkel kapcsolatban állást foglalunk, lerakjuk az alapokat a jelenkori szociális munka területén alkalmazható módszertani kereteink tisztázásához, melyek a társadalomban tapasztalható „történelem vége” jelenséggel meglepő összefüggést mutatnak.

Amit javasolni szeretnék, az az, hogy jelenlegi szakmai hitelességünk bázisát ne csupán azon képességünk adja, hogy tudományos megalapozottsággal számolunk be arról, amivel jelenleg foglalkozunk, meg arról, hogy e tevékenység sikeressége a „bizonyítékokkal alátámasztott gyakorlat” értelmében mennyire valószínű; ezeken felül szükségünk van arra a képességre is, hogy ezt a vállalat és ezt a kötelezettséget/felelősséget olyan történelmi távlatba és gyakorlatba helyezzük, melyet aztán tudunk értelmezni, érvekkel megtámogatni és igazolni. Úgy értem: a professzionális szociális munka soha nem korlátozódhat szociális tervezői-mérnöki feladatra akkor, ha a szakma saját megbízatását, küldetését a modern társadalmakban komolyan veszi. Ezt a mandátumot úgy tekintem, mint szakmánk részvételét a szociális szolidaritás megteremtésében és szervezésében, olyan korszerű körülmények között, ahol a szociális kötelékek, kötelezettségek, jogok és felelősségek sohasem „adottak” csak úgy egyszerűen, és nem is magától értetődőek (akkor a feladatunk csak ezek „javíthatása” lenne), hanem a helyzet az, hogy ezek érdekében állandóan tárgyalni, küzdeni kell, és folyton legalizálni kell őket. A modern társadalmakban az emberek a koherens egészhez nem „illeszkednek”, nem alkalmazkodnak automatikusan, csupán csak a vérségi kötelékek vagy rögzült kulturális elkötelezettségek okán, hanem autonómiájuk és emberi méltóságuk sokoldalú, rugalmas identitásból fakad. Ezekért a kötődésekért (jellegüknél fogva) meg kell küzdeni, és ahol a kötelékek komolyan szétdarabolódtak, vagy fennáll a veszélye annak, hogy megsemmisülnek, a szociális munka a társadalom peremvidékén folytatja ezeket a küzdelmeket. Visszatáncolhatunk a felelősség elől, átruházhatjuk azt másokra, kétségbeeshetünk a feladat valódi összetettségén, és szakmát válthatunk, azonban végső soron valakinek és valamilyen szociális intézménynek el kell végeznie ezt a munkát, máskülönben a következmények a társadalomra nézve lesújtóak lesznek. Ezen a ponton már több forog kockán, mint szakmai identitásunk és tekintélyünk.

A történelemformálás ebben az értelemben gyakorlatilag nem azt jelenti, hogy egyszerűen csak tanulmányozzuk: toleráns, kitartó szaktársaink hogyan végezték szociális munkájukat, és hogyan folytatják ugyanazt, amit eddig tettek. Az ilyen gyakorlat szintén azt jelentené, hogy megszökünk a küldetésünk elől, ahelyett, hogy módszereinket és szakismeretünket történelmi felelősségtudattal és érzékenységgel fejlesztenénk és gyakorolnánk. Most pedig megpróbálom körülírni, meghatározni, mi is a „történelemformálás” jelentése abban a kettős értelemben, hogy egyrészt magunkat helyezzük történelmi összefüggésbe, másrészt pedig szociális intervenciónkat történelmi dimenzióval egészítjük ki. „Történelmet formálni” annyit jelent, mint leküzdeni a mássággal kapcsolatos akadályokat, megérteni a másikat, mint tőlünk különböző, más élettörténettel bíró személyt, és lényegi, belső készségeinket, szakismereteinket „írásfejtő, szövegmagyarázó mélységű” értelmező képességekként gyakorolni a szociális munkában.

Fukuyama történelem végéről szóló tézisének háttérében burkolt univerzalista program húzódik meg, mely arra törekszik, hogy az „ideológia végét” úgy írja le, mint a liberális demokrácia nyugati modellje ellen ható erők hanyatlását. Ez az ideológiai másságra vonatkozó olyan felfogás, mely a különbözőséget egy bizonyos mértékig megengedi, azonban erősen formális értelmű keretek közé helyezi azt, állítván, hogy a nyugati demokráciák jobban funkcionálnak, ennél fogva előbb vagy utóbb ezek logikája válik uralkodóvá. Ennél a liberális demokrácia-modellnél, amelyben mindenki elsősorban saját maga marad önmaga vállalásában, semmilyen határozott alternatíva nem engedélyezett; a különbözőségek csupán csak „variációk egy témára”, melyet következőképpen már nem szükséges többé megkérdőjelezni. Ez a gazdasági élet területén a kereslet és kínálat váltakozásainak absztrakt piaci helyszíneként működik – és

feltehetőleg a társadalom egészében is, ahol „a különbségek kiegyensúlyozzák, kiegyenlítik egymást”. Amennyiben a társadalmi integráció hatásait érinti, ez a tézis erősen megkérdőjelezhető.

Ezt a konferenciát és megemlékezést Hegel országában tartjuk, akinek történelemfilozófiája nemcsak a filozófia fejlődésére volt világszerte hatással, hanem történelmi változásokat is eredményezett ezen az országon belül – nem utolsósorban azért, mert Marx materialista értelmezéssel látta el azt. A totalitarizmus két formáját, - melyek közül az egyik Németországban, a hitleri náciizmus idején, a másik pedig a sztálinista kommunizmusban valósult meg –, a hegeli történelemfelfogás bizonyos értelmezéseinek fényében úgy kell tekinteni, mint egy olyan, már létező ideológiának a megvalósulását, melynek jelentése a jövőben majd egyértelmű lesz. Mindkét rendszer megpróbálta felszámolni az ellenzéket, mindkettő csak egyetlen igaznak tartott történelemverziót fogadott el. Ha a történelem vége egy olyan különös gondolkodásmód győzelmét jelenti, amely kizár minden ellenkező álláspontot, akkor a következmények számunkra ma valóban bizonytalanságra adnak okot. Ez éppen azt a pontot jelenti, ahol sok gyakorló szociális munkás tapasztalja meg a tehetetlenség érzését, miután olyan előre megszabott szociális intervenciós forгатókönyvekkel szembesült, melyekben a tulajdonképpeni ajánlási keretek nem hagynak számára a munkájához semmilyen más alternatívát: tekintetbe kell venni a gazdasági feltételeket, a menedzsment-kritériumok mindenképp felett valók, a hatékonyságra vonatkozó célok abszolút fontosságúak, az ügymenetekhez szigorúan ragaszkodni kell, a kockázatokat ki kell küszöbölni. Ennek az ideológiai programnak a végén nem a tökéletes társadalom, hanem a totalitárius társadalom található.

A történetfilozófiában három olyan paradigma létezik, amelyekben a történelem társadalmi dominanciája hangsúlyozottan értelmet nyerhet, ezek: a kontinuitás és totalitás paradigmája, a kollektivitás paradigmája és az életrajzi paradigma. Ezek mindegyike annak a jelenkori váagnak felel meg, mely szerint fontos, hogy a bizonytalan létezésben a jelentőséget és az értelmet a ránk folytonosan hatást gyakorló múltból származtassuk. Mindhármat a fejlődés eszméje hatja át, az az elképzelés, hogy a múltbéli nagy tettek garanciát jelentenek a jelen nagyszerűségére és a jövő sikerére. Azonban mindegyik eszközként is használja a múltat, arra, hogy a jelennek értelmet adjon, saját magát valahonnan és valakitől származtassa, hogy biztonságérzetet, biztatást nyerjen – anélkül, hogy diszkontinuitások és váratlan fordulatok által hagyná magát felzaklatni, melyeket pedig a történelem áramlása is magával hoz. Más szóval, mindig is fennállt annak a veszélye, hogy az ilyen rendszerekben nem vesznek tudomást a történelmi másságról, azért, hogy szelektíven és meghatározott terv alapján konstruáljanak identitásokat, hogy ne kötelezzék el magukat a történelemmel, mint „a totálisan mással”, zavaróval, vagyis azokkal a dolgokkal, melyeket nem akarunk látni.

Történelem, mint...

elv

veszély

folytonosság és totalitás paradigmája

múlt, mely objektíven létezik, és helyet juttat e történelemnek minden produktumához

totalitarizmus, determinizmus

kollektivitás paradigmája

az a múlt, mely kollektív kulturális emlékezet terméke, ahol az emberek a kontinuitás megteremtésében való részvételük által válnak tagjaivá ennek a történelemnek

felelősség delegálása

életrajzi paradigma

emberek, akik felelősek azért, hogy a történelmi referencia-pontok és kontinuitások összefüggésében, az emlékeknek a jelenre vonatkozó hasznossága szerint helyezték el saját magukat

tehertöbblet, választási fetisizmus.

Ezeknek az uralkodó történelmi nézeteknek a szociális munkában a módszertani megközelítések között szintén voltak megfelelői. A szociális intervenciós felfogásnak valójában létezett egy olyan vonala, mely természetesnek vette a szabályozási normák meglétét, s megpróbálta a klienseket olyan viselkedési formákhoz igazítani, melyeket megkérdőjelezés nélkül korrektnek és jótékony hatásúnak tartottak. Olyan normákról van szó, melyek egyértelműen egybeestek a nemzeti jellegzetességeket hordozó viselkedési normákkal, s amelyekről úgy vélekedtek, hogy univerzális érvényűek, pedig feltehetőleg egy elit réteg normái voltak: gazdaságossági standardok, tisztaság-rendesség és józanság,

mértékletesség – hogy olyan viktoriánus korabeli kifejezésekkel éljek, amelyek ezt a felfogást táplálták. Az univerzalitás szolgálatának tartalmával ez a fajta szociális munka könnyedén nyert fölvételt nagyon különös nacionalista mozgalmakba – anélkül, hogy ez tudatosult volna –, még azon a ponton, ahol az ehhez kapcsolódó igényeket tudományos elméletek és okozati összefüggések támasztották alá. Ez a vonalas történelmi fölfogás és identitás teljes erővel tör elő a bevándorlókra vonatkozó minden integrációs stratégiában, melyek célja a kulturális alkalmazkodási feltételek megalapozása a tartózkodási engedélyek megadásához kapcsolódóan. Ez a feltételekhez való hozzáigazítás mint központi integrációs eszköz mind történelmi, mind identitás-értelmezési szempontból helytelen.

A szociális munkában hagyományosan uralkodó másik felfogás ennek a fajta szakmai tevékenységnek a kulturálisan tradicionális jellegét hangsúlyozta, nem csupán abban az értelemben, hogy „ez az, amit mindig ezen a módon csináltunk, egészen a kezdetektől”, hanem olyan szempontból is, hogy a múltbéli esetekből iparkodik okulni, a tanulás legfontosabb forrásának tekintve ezeket. A szociálismunkás-képzés ennek a hagyománynak a jegyében valamiféle kultúra-átvételi folyamattá vált, csaknem intuitív befogadássá azoknak a körébe, akik úgy érezték, hogy amit csinálnak, jól csinálják, még különösebb magyarázat vagy értelmezés nélkül is.

A harmadik, életrajzinak nevezett paradigma a szociális munka gyakorlatában egy olyan hagyománynak felel meg, mely a kliensekkel kapcsolatban az autonómiát helyezi előtérbe, az önmegvalósítást és a megvalósítást mint az életük fölött gyakorolható kontrol elérésének eszközeit. Valószínűleg ez a legmodernebb felfogás, amelynek értelmében az embereket arra ösztönzik, hogy életkörülményeiket saját ellenőrzésük alatt tartsák, és „kezdjenek magukkal

valamit”. Azonban e mögött a modell mögött szintén a szabályosság természetesnek vett víziója rejlik, a „modern ember” verziója, aki a tradicionális kötelékektől bizonyos távolságba helyezkedik és ezáltal mesterként építi föl saját magát – ha nem is a történelem tanítómestereként, hát legalább saját sorsa kovácsaként (és ez a modell tényleg létrejött).

Ha ezek a történelmet kezelő paradigmák és ezzel párhuzamosan a szociális munkát kezelő módszerek válságba jutnak, ha a történelmi folytonosságnak ezek a rendszerei már végigfutották a pályájukat és kimerültnek tűnnek, talán nem is olyan nagy katasztrófa. Sőt, ez alkalmat teremtene nekünk arra, hogy megálljunk, és elgondolkodjunk azon: vajon a történelemmel való találkozásnak ezen útjai egyáltalán megfeleltek-e a poszt-tradicionális, modern társadalmakban uralkodó feltételeknek és azoknak a feladatoknak, melyekkel ezek a társadalmak szembenéznek. Vitatkozhatunk azon, hogy a három paradigma valójában nem a történelem iránti tényleges elkötelezettség felvállalásának elkerülését jelenti-e, nem valamiféle trükkel van-e dolgunk, mely egyrészt bagatellizálja, hogy

milyen szörnyű dolog is elhagyni az „adott” kontinuitások biztosítékát – azt a helyet, ahol csekély jelentőségű személyes és jelentős politikai események egyaránt a történelmi folytonosság mélyrétegeibe ágyazódtak –, ugyanakkor azonban pótszerként, kontrollált, manipuláló módon hívja segítségül ezeket a biztosítékokat. A legjobb példa erre a történelem végzetes kimenetelű felhasználása a nemzeti szocializmusban, ahol a múltat tökéletesen az akkori totalitárius rezsim hatalmi érdekeinek megfelelően konstruálták meg.

Azt lehet mondani, hogy a szociális munka hasonló nehézségekkel küzdött a történelemmel való elkötelezettségét illetően – ebben a tekintetben mindig is arra tendált, hogy a szabályszerűséget „felülről”, az ipari társadalmak

osztályszerveződésén átszűrve építse föl. Saját magáról alkotott képe és szakmaként való értelmezése szerint az alábbi két pólus között ingadozott: egyrészt megpróbált „elszökni” a történelem elől, megpróbálta megszakítani a saját professzionális kezdeteivel való folytonosságot, kitépni azokat a gyökereket, melyekkel a társadalmak világához kötődött – ahol a szegénységre és szükségre adott spontán válaszok, a szociális mozgalmak, valamint vallási és humanitárius indítékok formálták ki a szociális szakma és tudomány kezdeteit – , másrészt kitartóan ragaszkodott ezekhez a gyökerekhez, például túlnyomórészt női szakmaként megmaradva, a személyes kapcsolatokat értékelve, értékalapú felfogásban.

Szociális szakmánk történetében három olyan momentum volt, melyek során a történelemmel való szakításra kísérlet történt - három modernizációs hullám a szociális munka módszertanának fejlesztése területén.

Az első az önkéntes, józan és ésszerű gyakorlaton alapuló szeretetszolgálati munka korszakából való átmenet a módszeresen végzett szociális intervenció korszakába, mely szervezett jótékonyági tevékenység formájában, racionális, diagnosztikus, metodikus keretek között zajlik. Ezt a Szeretetszolgálatot Szervező Egyesület képviseli az angol nyelvű országokban, az Elberfeld Rendszer pedig az európai kontinensen, ennek különféle más változataival együtt. A modernizáció ebben az esetben a céltudatos működést, a szisztematikus szociálismunkás-képzést, valamint a nemzeti egység és integráció modelljében való szerepvállalást jelentette - mely modell szerint elsőrendű fontosságú a szakmában az egyértelmű viselkedési normák alkalmazása. A szociális munka felszabadította magát a jótékonykodás, a hagyományos kötelezettségek és a vallási hovatartozás kényszerei alól, hogy időtlen érvényű, racionális foglalkozássá váljon.

Az újabb hullám a második világháború végén jelent meg, és valójában egybeesett az IFSW megalapításának időszakával. A fasizmus és a háború következtében széthullott társadalmak újraépítésére irányuló nemzetközi erőfeszítések három egymáshoz kapcsolódó stratégiára koncentráltak: gazdasági segítségnyújtás, politikai átnevelés a demokrácia irányába és szociális integráció a szociális biztonsági háló megteremtése révén, anyagi és személyes szinten is, szolgáltatás-központú szociálpolitika segítségével. A szociális munka alapvető fontosságú szerephez jutott, a fejlesztéseknek olyan szakmai arculatot kölcsönözve, mely által nemcsak azok hitelessége kapott hangsúlyt, hanem egyúttal a szociálpolitikai intézkedések és az egyéni ellátotti igények összehangolását is szolgálták. Utólagos bölcsességgel már kimondható: az volt a probléma, hogy a professzionális szaktudás egy olyan ábrázoló-leíró-jellegű stratégia keretében „vette át a hatalmat”, mely jobban ismeri a kliensek igényeit, mint azok saját magukat. Ez a szociális intervenciós lépések objektívvé tételéhez vezetett, amelyek így az „általános kliens” ellátását célozták, anélkül, hogy a konkrét egyéneket, az egyének problémáinak változatait és azok valódi megoldásainak részleteit kellőképpen figyelembe vették volna. A megszorított szociális ellátásokat, valamint az ezekhez fűződő metódusokat „hivatali professzionizmus” fogta egységbe, mely „színvak” módra működött, azért, hogy az embereket ne diszkriminálják megjelenésük vagy nemük alapján. A szociális munka módszerei figyelmen kívül hagyták az identitás, és ennél fogva a személyes történet kérdéseit.

A harmadik hullám jelenleg éri el a legtöbb, kiépített szociális ellátási struktúrával rendelkező országot. A „népjóléti állam válságát” követő időszak a szociális munkásokat a neoliberális szociálpolitika hatáskörébe vonja be, amelynek célja, hogy piaci jellegű feltételeket teremtsen az állami ellátási

területeken, és a szolgáltatásokat költséghatékonysági normák szerint szervezze meg. Miközben azt állíthatjuk, hogy ebben a jelenleg is zajló időszakban az identitás kérdésének (individualizmus formájában) nagy jelentőséget tulajdonítanak, és hogy a menedzseri stratégiák az embereket gyakran merő individualizmusukra korlátozzák, másfelől ebből a felfogásból hiányzik az egyén folyton hirdetett funkcionális verziója. Olyan szintjelző alapkritériumok megállapításáról van szó, melyeknek megfelelően a kliensek jelenleg normák szerinti (standardizált) ellátásokban részesülnek, és az anyagi források olyan feltételek és előírások szerint kerülnek szétosztásra, melyekbe a szociális munkásoknak gyakran semmilyen beleszólásuk nincsen. Ebben az aktuális összefüggésben jelentőséggel bír az, hogy a szociális problémákat „kockázatokként” újradefiniálják, valamiféle olyan kalkulálható dolgokként, melyekre mennyiségi mutatók alkalmazhatóak, és valójában az ellátások minőségéről való túlzott gondoskodást is nagy részben mennyiségi értelemben fejezik ki. A szociális munka menedzseri paradigmája – melyet ismét erőteljesen ajánlanak a szociális munka számára, hogy ezáltal a hatékonyságáról szóló híreszteléseket eloszlassák, s melyet a társadalmi működés és változás természetével kapcsolatos újító pozitivista elképzelések árasztanak el –, most menekülési utat kínál az elől, hogy a szociális munka teljes komplexitásukban vizsgálja azokat a helyzeteket, melyekben az emberek szociális problémáikkal szembesülnek, és azok elől az ellentmondások elől, amelyek szövevényében a szociális intervenció elkerülhetetlenül „összezavarodik”. A menedzser-személet valójában elfogadta a globális arányokat, és a vezető szervezetek számára nem csupán eszköznek, hanem olyan univerzális értéknek számít, mely az általa képviselt racionalitáshoz nem enged semmilyen más alternatívát hozzákapcsolódni.

A modernizációs hullámok közös jellemzője, hogy a szociális munka mindhárom időszakban lendületet kapott társadalmi státusza és a társadalomban elfoglalt rangja tekintetében. Ezt úgy érte el, hogy az emberi társadalom világának folyamatai által meghatározott működéstől a rendszerrel és annak hatékonysági és racionalitási kritériumaival való szorosabb, közvetlenebb elrendezés felé mozdult el. A szakmának ezért minden egyes fázisban azt az árat kellett fizetnie, hogy az elkötelezettség vállalásának képessége csökkent az emberek identitásaival kapcsolatosan – nem az egyéni identitásokról van szó, melyeket az eseti munka modellje biztosít állandóan, minden módszertani váltáson keresztül, töretlenül, hanem a kollektív, sokrétű, komplex identitásokról.

A kollektív identitások problematikája és szerveződésük elkerülhetetlenül veti fel a kultúra kérdését, és számomra a kultúra gyakorlati orientáltságú, történelmi értelmezése a szociális munkára vonatkozó legnehezebb kérdéseket jelenti. Azonban a kollektív kulturális identitások problémáival konfrontálódva a szociális munka egy alapvető követelménnyel találja szemben magát: meg kell fejtenie annak a titkát, hogyan alakul ki a szolidaritás. A kulturális kérdések és a történelmi kérdések a poszt-tradicionális társadalmakban összetett, bonyolult összefüggésben állnak egymással – az egyének mindkettő szintjén egyformán azt tapasztalják, hogy olyan erők veszik körül és uralják őket, melyek elsőprő erejűek, mindent meghatározóak. Senki nem találhat föl egyénileg hagyományt, nyelvet, kultúrát, mivel a szokások, hagyományok, szerepek, nyelvek mélyen az emberi társadalom világában gyökereznek, és összetartozást parancsolnak. Ugyanakkor pedig a történelem zajlik és a hagyományok változnak, az egyének és csoportok pozíciót vesznek föl, állást foglalnak ezekkel kapcsolatban, módosítják és hozzáigazítják azokat aktuális prioritásaikhoz. Ebben a folyamatban semmi nem logikus vagy átlátható, és mégis, a transzformációk a

kulturális hagyományok stabilitásának fontos elemét képezik, sokkal inkább, mint ezeknek a hagyományoknak „múzeumi vitrinbe” helyezése. Az átalakítások pedig a tradíciók és identitások hordozóinak, továbbvivőinek szolidaritását eredményezik, azokét, akik képesek érezni és kifejezni azt, hogy saját identitásaik kialakításában aktív szerepet játszanak, s hogy érdekelték ebben a folyamatban és eredményében. A kulturális identitás nem valamiféle „kövület”, hanem állandó mozgás, szintek, időszakok és különbségek övezetei között. A kultúra történelem nélkül mozdulatlan „állóvíz”, és minden hangsúly, amelyet az utóbbi időkben az identitásra és kulturális érzékenységre helyeztünk, rossz helyre került akkor, ha azokat nem vizsgáltuk és gyakoroltuk történelmi összefüggésben. Ez a folytonosság és a változás dialektikus folyamatának tekintetbe vételét és megértését jelenti, mely valószínűleg a „felnövekvés” lelki folyamatának szociális ekvivalense. Ismét olyan ponthoz érkeztünk, ahol a szociális munka gyakorlata közvetlenül megkülönböztetett önértelmezésünkhöz kapcsolódik, és abból hasznot merít.

Mi ezt itt Európában nagyon drámai módon figyelhettük meg, több mint 16 éven keresztül. A posztkommunista országok kapcsán az a vélekedés dominált, hogy ott a szociális munka merő újdonság, és hogy ezek az országok és szociális ellátásaik mindenestől a más országokból érkező képzési és gyakorlati modellek „behozatalától” függenek. Releváns gyakorlati modellekre vonatkozó döntő impulzusok csak akkor gerjesztődtek, amikor ezek az országok felfedezték és továbbfejlesztették saját szociálismunka-történetüket – igaz ugyan, hogy a nemzeti és nemzetközi szakértők és modellek csereprogramjainak segítségével. Ez megakadályozta, hogy a szociális munka uniformizált modellje jöjjön létre, viszont erősítette a folytonosság és az autonómia érzetét, valamint az ebben részt vevők felelősségét.

Ez a történet azokból az újabb keletű fejlesztésekből leszűrt második leckéhez kapcsolódik, melynek szintén nagy gyakorlati jelentősége van. A történelmet nem a nagy nevek, a vezérek és hősök alakítják, amint azt gyakran ábrázolják korszerűtlen iskolai modellekben. A történelem mindig egy sor különféle szereplő közös produkciója, némelyikük ismert, némelyikük teljesen ismeretlen. A történelem olyan esemény, amelyben részt lehet venni, amit meg lehet egymással osztani, de végső soron nem lehet kontrol alatt tartani. Szakmai feladatunk, hogy erre a lényeges kérdésre elég figyelmet fordítsunk. Igen, mint a szakma képviselői büszkék vagyunk arra, hogy vannak úttörőink, hogy voltak olyanok, főként nők, akik a segítségnyújtást elismert szakmává tették – még Nobel-díjas is van közöttük, Jane Addams. Azonban a szociális munka minden más szakmával ellentétben – kivéve talán a gyermekgondozást –, szociális mozgalomként fejlődött, ahol a "hivatalos történet" mindig csupán az emberek és eredmények kiválasztott töredékéről szól. Újra csak azt mondhatom, hogy a saját történelmünk műhelyébe való bepillantásnak hatalmas gyakorlati jelentősége van. Ahhoz, hogy mindazzal a szakértelemmel és tudással, mely rendelkezésünkre áll, befolyásolhassunk egy szükséghelyzetet, megoldjunk egy válságot, együtt kell működnünk, közös erőfeszítésre van szükség, a különféle szálak „összeszövésére”, mely művelethez semmiféle pontos minta vagy garancia nem létezik. A szociális munka sikere nagyrészt attól a képességtől függ, hogy mennyire tudjuk összeötvözni ezt a nyitottságot a szigorúan meghatározott szakmai feladatokkal és felelőségekkel.

Végezetül még a történelmi szempontok közül a legfontosabbról szeretnék szólni. A történelem másságot teremt és ugyanakkor túllép a másságon, ha az nyitott erre. A történelem találkozást jelent azzal, ami számunkra teljesen ismert, mivel ez részét képezi saját történetünknek, vagy mondhatjuk úgy, hogy én része vagyok egy általános történetnek – és ugyanakkor ez az, amitől

igyekszem eltávolodni: „Ez történelem” – mondjuk önvédelemből, hogy megszabaduljunk a bűnök és kötelékek lelki terheitől. Ugyanakkor mélységes vágyat és valódi befogadó készséget érzünk arra, hogy megértsük azt a teljesen „másikat”, akkor, ha kapcsolatban maradunk vele, kommunikálunk vele, szétbontjuk, kifejtjük a köztünk és a másik közötti összekötő szálakat, vagy ha egy érthetetlen esemény kapcsán együtt rendülünk meg és együtt hallgatunk. Ebben a helyzetben minden nap gyakoroljuk „szövegmagyarázó” értelmező készségeinket, igyekszünk megérteni másokat és megértetni saját magunkat – egyedülálló egyéniségként megmaradva, és egyszersmind abban a függőségi helyzetben, mely abból a vágyunkból fakad, hogy másokhoz tartozunk és hogy mások megosszák velünk gondjaikat és életüket.

A szociális munka gyakorlata mint történelemformálás tehát azt jelenti, hogy ezeket az értelmező, „szövegmagyarázó” készségeinket állandóan, ismételve próbára tesszük és alkalmazzuk, nem olyan technikaként, mely minden problémát megold, hanem úgy, mint a kölcsönös megértés megteremtésének eszközét. Azt a történelmi keretet eltávolítva, melyen belül az identitás és a kultúra területeivel elkötelezettséget vállaló szociális munka folyik, megszüntetnénk ennek a „szövegmagyarázó, írásfejtő mélységű” megértésnek a lehetőségét. Ezzel a szociális munkát klinikai tevékenységgé tennénk, abban az értelemben, hogy azok az emberek, akik segítségben részesülnek, tárgyakká válnak, és „személyes mivoltuk” lényeges részét veszítik el. Ezért van az, hogy a jelenlegi menedzsment-nyelvezet és hatékonyság-nyelvezet, a szabályok és eljárások rögeszméje, a pozitivista bizonyíték-alapú gyakorlati modell fejlesztése és a kockázatcsökkentésre koncentráció mind fenyegetést jelentenek a szociális munka lényegi küldetésére, mely nem a szükség- és hiány-helyzetek javítását jelenti, hanem azt, hogy az embereket figyelemmel kell kísérni, és

megfelelő, szakértő módon kell nekik segíteni abban, hogy életük nehézségeivel megbirkózzanak.

A szociális munka olyan jelenség, amelyről összefoglalóan csak nehezen, sőt, ugyanakkor sokrétűen lehet beszélni, s amelynek gyakorlati formái zavarba ejtően sokfélék, identitás-határai bizonytalanok és változóak. És mégis: nem csupán különféle kultúrákon és országokon, de az időn átívelő kitartó folytonosságot mutat fel számunkra. Amint ezen a konferencián a másságnak e két dimenziójával találkozunk, szembesülünk a megértés központi kérdéseivel. Jó alapunk van arra, hogy azt reméljük, ez a mindenféle megosztottságon túllépő, egymás megértését célul tűző projekt sikerrel járt, és folytatódni fog. A továbbiakra nézve szeretném javasolni, hogy az a megértés, melyet ennek a konferenciának a sokszínűségében gyakorolunk, közvetlenül kapcsolódjon hozzá ahhoz a kapacitásunkhoz, aminek révén megértést érhetünk el azokban a különféle gyakorlati helyzetekben, melyekbe szakmai életünk során kerülünk.

Tehát engedjék meg, hogy ne csak ünnepeljük történelmünket, hanem gyakoroljuk azt, őrizzük meg, és küzdjünk az ellen, hogy korunkból a történelem „kivesszen”, hogy a történelem „véget érjen”, valamint küzdjünk az esszencialista, fundamentalista visszhangok által leegyszerűsített és megcsontosodott történelemszemlélet ellen, a globalizációs elbizonytalanodás ellen.

Elhangzott 2006. július 31-én Münchenben, az IFSW Világkonferencián

Fordította: Törzsökné Hosszú

Paula